

et-TÂRİHU'İ-KEBİR

yanlıkların ise eserin ilk nüshalarına ait olması muhtemeldir. Hatîb el-Bağdâdî *Muvazâzîhu (el-Mûdîh li-levhâmi'l-cem' ve't-tefrik)*'inde (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, I-II, Haydarâbâd 1378-1379/1959-1960) *et-Târîhu'l-kebir*'de tesbit ettiği, iki veya daha fazla kişinin aynı kişi yahut bir kimsenin iki veya daha fazla kişi gösterilmesi (cem' ve tefrik) şeklindeki yetmiş dört hatayı incelemiştir. Abdülganî el-Ezdî eseri *Cüz'ün fihî evhâmü Ebî 'Abdillâh el-Buhârî fi't-Târîhi'l-kebir*'inde eleştirmiştir. Dârekutnî ve Zehebî'nin de *et-Târîhu'l-kebir*'e yönelik bazı eleştirilerde buldukları bilinmektedir. IV. (X.) yüzyıl âlimlerinden Ebü'l-Kâsım Mesleme b. Kâsım el-Kurtubî, *et-Târîhu'l-kebir*'de geçmeyen isimlere dair *eş-Şıla* adıyla bir zeyil yazmış, Dârekutnî ise adı Muhammed olup *et-Târîhu'l-kebir*'de yer almayan şahısları *ez-Zeyl 'ale't-Târîhi'l-kebir* adlı çalışmasında derlemiştir (Sehâvî, s. 139).

Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*'inin muhtasarı olduğu anlaşılan *et-Târîhu'l-evsaf*'ı ile eserin özeti olan *et-Târîhu's-şagîr*'i burada anılmalıdır. *et-Târîhu'l-kebir* Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî'nin tahkiğiyle neşredilmiş (I-IV, Haydarâbâd 1360-1378), daha sonra *Kitâbü'l-Künâ* ile birlikte dokuz cilt halinde yeniden yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1986). Bu baskıya İbn Ebû Hâtim ve Hatîb el-Bağdâdî'nin tenkitlerinden oluşan eserleri de IX-XI. ciltler olarak eklenmiş, fihrist ise söz konusu baskının XII. cildini teşkil etmiştir. Eserin, Mustafa Abdülkâdir Ahmed Atâ'nın tahkiğiyle *Kitâbü'l-Künâ* ile birlikte ve son cildi fihrist olmak üzere dokuz ciltlik bir neşri de gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1422/2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1422/2001, neşredenin girişi, I, 8-10; Hatîb el-Bağdâdî, *Muvazâzîhu evhâmi'l-cem' ve't-tefrik* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî), Haydarâbâd 1378/1959, I, 9; İbn Hayr, *Fehrese* (nşr. M. Fuâd Mansûr), Beyrut 1419/1998, I, 173-174; Şemseddin es-Sehâvî, *el-İ'ân bi't-tevbih* (nşr. M. Osman el-Huş), Kahire, ts. (Mektebetü İbn Sînâ), s. 139; *Keşfü'z-zunûn*, I, 287; Brockelmann, *GAL*, I, 166; M. Zubayr Siddiqî, *Hadith Literature*, Calcutta 1961, s. 178-179; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 256-257; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 232-233; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 224; Ali Yardım, "Buhârî ve et-Târîhu'l-kebir'i", *DÜİFD*, V (1989), s. 181-195; M. Mustafa el-A'zamî, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *DİA*, VI, 371.

CEMAL AĞIRMAN

TÂRİHU MEDİNETİ DİMAŞK

(تاریخ مدينة دمشق)

Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in

(ö. 571/1176)

Dımaşk'a ve Suriye'deki diğer bazı şehirlere dair eseri.

Tam adı *Târîhu medîneti Dımaşk ve zikru fazlihâ ve tesmiyetü men hallehâ mine'l-emâşil ev ictâze bi-nevâhihâ min varidihâ ve ehlihâ*'dır. Kaynaklarda İbn Asâkir'in seksen ciltlik bu eserini ne zaman yazmaya başladığına dair bir kayıt yoktur. Ancak araştırmacılar, bu kadar hacimli bir eseri kaleme alabilmek için İbn Asâkir'in gençlik yıllarından itibaren bilgi toplamaya başlaması gerektiğini söyler. Nitekim Abdülazîm el-Münzirî onun "kendini bildi bileli" bu işle meşgul olduğuna inandığını belirtir (İbn Hallikân, III, 310). Selâhaddin el-Müneccid, İbn Asâkir'in yakın dostu Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin verdiği bilgilerden onun *Târîhu medîneti Dımaşk*'ı yazmaya başladığı tarihi belirlemeye çalışmış ve Sem'ânî'nin 529'da (1135) Nişâbur'a gittiğinde İbn Asâkir'in kendisinden bir ay evvel oraya geldiğini söylemesinden hareketle eserini Horasan seyahatinden kısa bir süre önce otuz yaşlarında iken kaleme almaya başladığı neticesine varmıştır (*Târîhu medîneti Dımaşk*, neşredenin girişi, I, 31-32). İbn Asâkir'in Horasan'a yaptığı bu seyahat dört yıl sürmüş ve pek çok mâlûmat topladıktan sonra 533'te (1139) Bağdat'a, iki yıl sonra da Dımaşk'a dönmüştür.

Târîhu medîneti Dımaşk'ı üç aşamada tamamlayan İbn Asâkir, birinci aşamada 529 (1135) yılında başladığı eserini 549'da (1154) elli yedi cilt halinde tamamlamıştır. Atabeg Nûreddin Mahmud Zengî bu tarihte Dımaşk'a hâkim olunca İbn Asâkir'i çalışmasından dolayı takdir etmiştir. Müellif 549'dan (1154) sonra Nûreddin Zengî'nin teşvikiyle eser üzerinde çalışmaya devam etmiş ve yaptığı ilâvelerle 559'da (1164) bitirdiği *Târîhu medîneti Dımaşk*'ı yetmiş cilde çıkarmıştır. Nitekim İmâdüddin el-İsfahânî, 562'de (1167) Dımaşk'a gittiğinde İbn Asâkir'in eserini 700 kürrâseye (her kürrâse yirmi varak, yetmiş cilt) tamamladığını belirtir (a.g.e., neşredenin girişi, I, 32). Ardından yeni bir çalışma ile eseri seksen cilde tamamlamıştır. Ebû Şâme, İbn Asâkir'in oğlu Kâsım'ın (Ebû Muhammed İbn Asâkir) temize çektiği son nüshanın seksen ciltten ibaret olduğunu (*ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 47), Zehebî de eserin her cüzü yirmi varak ol-

mak üzere 800 cüz tuttuğunu söyler (*A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 558-559).

İbn Asâkir *Târîhu Medîneti Dımaşk'a* Şam kelimesinin etimolojisiyle başlar; Dımaşk'ın kuruluşu ve Dımaşk kelimesinin iştikakından bahseder, tarih kelimesinin etimolojisi ve tarihin faydaları hakkında bilgi verir. Ardından Şam ve Dımaşk'ın faziletlerini anlatır, bu konuyla ilgili saydığı âyet ve hadislere dair yorum ve açıklamalarda bulunur. Dımaşk'ın coğrafi tasviri ve topografyası hakkında ayrıntılı bilgi aktarır; genelde Suriye'deki İslâm fetihlerinden ve özelde Dımaşk'ın fethinden söz eder. Dımaşk'taki camileri, bilhassa Emeviyye Camii'ni, kiliseler, sinagoglar, hamamlar, şehrin başlıca kapıları, su kanalları, çarşı ve pazar yerleri, önemli binaları, ziyaret yerleri, saray ve kasırlarıyla ilgili mâlûmat zikreder. Emeviyye Camii'ne dair bir kısmı uydurma olmak üzere çok sayıda rivayet nakleder, bu arada yaklaşık yirmi dört medreseye camiler arasında yer verir. Dımaşk pazarları ve hanları için de ayrı bir fasıl tahsis etmemiştir. Daha sonra Dımaşk'ta yaşayan, orada yetişen, oradan gelip geçen, Dımaşk'la doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan peygamberler, halifeler, hükümdarlar, valiler, fakihler, kadılar, kurrâ, hadis râvileri, edip ve şairlerle diğer meşhur simaların hayatıyla ilgili bilgi verir. Resûl-i Ekrem'in hayatını ayrıntılı biçimde anlatır. Sayda, Halep, Humus, Ba'lebek, Askalân, Rakka, Remle ve kısmen Kudüs gibi Suriye'nin diğer şehirlerine mensup yaklaşık 9000 kişi hakkında bilgi aktarır. Bundan dolayı *Târîhu medîneti Dımaşk*'ı bir Suriye tarihi olarak değerlendirmek mümkündür. Eserini kaleme alırken Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ını örnek alan İbn Asâkir, özellikle eserin ilk cildiyle biyografilere ayırdığı bölümlerde onun gibi hadisçilerin metodunu uygulamış, önce senedleri zikretmiş, ardından rivayetleri nakletmiştir. Eserin son cildi kadın muhaddis ve şairlere ayrılmıştır. Biyografilerde kişilerle ilgili değerlendirmelere, ciddi mahiyetteki anekdotlara ve doğum-ölüm tarihlerine de yer verilmiştir.

Müellif eserinde şifahî ve yazılı kaynaklardan faydalanmış, Dımaşk, Bağdat ve Horasan'daki 150 hocasından hadis ve haber nakletmiştir. Yararlandığı hocaları arasında Ebü'l-Kâsım b. Husayn, Ebû Bekir el-Faradî, Ebû Gâlib İbnü'l-Bennâ, Ebû Mes'ûd el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım eş-Şehâmî, Ebü'l-Kâsım es-Semerkindî, Ebü'l-Hasan b. Ebü'l-Hadîd, Abdülkerîm es-Sülemî, Ebü'l-Hasan Ali es-Sülemî ve Ebû Muhammed

Hibetullah İbnü'l-Ekfânî zikredilebilir. Bu arada hocalarından on altısı kendisine yazılı olarak bilgi vermiştir. Ayrıca bir kısmı günümüze ulaşmayan kaynaklardan faydalandığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında *Kitâbü Aḥbâri'l-Ka'be*, *İştikâku es-mâ'i'l-büldân*, *Târîhu fethi Dimaşk*, *Kitâbü's-Şavâ'if*, *Kitâbü Fezâ'ili'l-Fürs*, *Fezâ'ilü's-Şâm ve Dimaşk*, *Târîhu Dâr-yâ* sayılabilir. Suriye ve Dimaşk'a dair bilgi veren Vâkıdî, İbn Sa'd, İbn Mâce, Belâzürî ve Buhârî gibi ilk dönem İslâm tarihçisi ve muhaddislerinin eserlerinden de yararlanmıştı.

İbn Asâkir güzel bir eser ortaya koyabilmek için büyük gayret sarfettiğini belirtmiş ve muhtemel hatalarının mâzûr görülmesini talep etmiştir. Bu kadar zengin ve geniş mâlûmatı eserinde toplayabilmesi onun kabiliyetini ve ilmî derecesini göstermekte, meselâ nahiv âlimlerinden bahsederken iyi bir nahivci, şairlerden söz ederken iyi bir şair olduğu görülmektedir. İbn Asâkir'in eserinde yer alan bir kısım mâlûmatı başka hiçbir kaynakta bulmak mümkün değildir. Günümüze ulaşmayan bazı eserlere dair onun naklettiği metinler sayesinde bilgi edinilmektedir. İbn Asâkir, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ını örnek almakla beraber alfabetik sıra, zengin mâlûmat, topografik bilgi vb. konu-

larda onu aşmıştır. Hatîb el-Bağdâdî eserinde otuz altı meşhur kadına yer verirken İbn Asâkir kadınlara müstakil bir cilt ayırmış, yüzlerce muhaddis ve şair kadınlara ilgili bilgi vermiştir.

İbn Asâkir eserinde aralarında çok az fark bulunan rivayetleri tekrarlaması, senede zayıf râvilerin mevcudiyetine rağmen onların naklettiği haberleri kaydetmesi, rivayetler hakkında bir değerlendirmede bulunmaması, biyografilerde bazan ölüm tarihlerinden hiç söz etmemesi, hacimli olması yüzünden eserini gözden geçirip tashih edememesi, muhaddislerin zayıf veya güvenilir olduğunu belirttiği halde rivayetlerini tashih etmemesi, Dimaşk'la ilgili mevzû hadislerle ve İsrâiliyat'a yer vermesi vb. sebeplerle eleştirilmiştir. Hadisçiliğiyle tanınan bir âlim olduğu halde altmış küsur eseri arasında İbn Asâkir'e asıl şöhretini *Târîhu medîneti Dimaşk* kazandırmıştır. Kitap sadece bir şehir tarihi olarak değil aynı zamanda Asr-ı saâdet, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, mahallî hânedanlar ve idareciler, Fâtımîler, Selçuklular, Haçlılar, Zengîler ve Eyübîler'in ilk dönemi hakkında başvurulması gereken önemli bir kaynaktır.

Târîhu medîneti Dimaşk'a dair pek çok zeyil kaleme alınmıştır. Bunlar arasında müellifin oğlu Kâsım'ın yazdığı, ancak tamamlayamadığı zeyil, Sadreddin el-Bekrî, İbnü'l-Hâcib ve Alemüddin el-Birzâlî'nin zeyilleri sayılabilir. Bazı araştırmacılar İbnü'l-Kalânîsî'nin *Zeylü Târîhi Dimaşk*'ının bu eserin zeyli olduğunu ileri sürerse de bu doğru değildir. İbn Asâkir eserinde İbnü'l-Kalânîsî'nin *Târîh*'inden bahsettiği halde onun kendi eserine bir zeyil yazdığına dair bilgi vermez. Eseri birçok tarihçi muntekâ, muntehap, muhtasar, tehzib, ta'lik vb. adlarla ihtisar etmiştir. Bunlar arasında oğlu Kâsım'ın yazdığı *Munteḥabât*, Kerem b. Abdülvâhid es-Seffâr'ın *el-Munteḥab*, Ebû Şâme'nin biri on beş, diğeri beş ciltlik *Muḥtaşaru Târîhi Dimaşk*'ları, Ahmed b. Abdüddâim el-Makdisî'nin *Fâkihîtü'l-mecâlis ve fükâhetü'l-mücâlis* adıyla yaptığı muntekâ, İbn Manzûr'un *Muḥtaşaru Târîhi Dimaşk*'ı, Zehebî'nin *Muḥtaşar*'ı, Takyyüddin İbn Kâdî Şühbe'nin *Muntekâ* ve *Telḥîs*'i, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Ta'lik*'i, Bedreddin el-Aynî'nin *Muḥtaşar*'ı, Süyûtî'nin *Tuḥfetü'z-zâkir el-Muntekâ min Târîhi İbn 'Asâkir*'i, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâh'in *el-İk-dü'l-fâhir bi-Târîhi İbn 'Asâkir*'i, Ebü'l-Ferec el-Hatîb'in *Muḥtaşar*'ı, Abdülkâdir Bedrân ve Ahmed Ubeyd'in *Tehzibü Tâ-*

rîhi Dimaşk el-Kebîr'i zikredilebilir (zeyil ve muhtasarların yazma nüshaları için bk. *Târîhu medîneti Dimaşk*, neşredenin girişi, I, 37-38).

Târîhu medîneti Dimaşk'ın başta İstanbul, Dimaşk, Kahire ve Merakeş olmak üzere birçok kütüphanede yazma nüshaları mevcuttur (*Târîhu medîneti Dimaşk*, neşredenin girişi, I, 44-46; Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkiyyün*, s. 38-51). Eserin önce çeşitli bölümleri, daha sonra tamamı neşredilmiştir. Dimaşk'taki Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî) kitabın tamamını yayımlamayı planlamış ve önemli bir kısmını birçok araştırmacının katılımıyla neşretmiştir (I-II, nşr. Selâhaddin el-Müneccid, 1951-1954; III, nşr. Şükrî Faysal – Sekîne eş-Şehâbî – Mutâ' et-Tarâbîşî, 1981; V, nşr. Şükrî Faysal – Riyâd Abdülhamîd Murâd – Rûhiyye en-Nehhâs, 1982; VII, nşr. Abdülganî ed-Dakr – Mutâ' et-Tarâbîşî, 1984; X, nşr. M. Ahmed Dehman, 1963; XXI, nşr. Şükrî Faysal, 1977; XXXII, nşr. Şükrî Faysal – Rûhiyye en-Nehhâs – Riyâd Abdülhamîd Murâd, 1982; XXXIII, nşr. Şükrî Faysal – Sekîne eş-Şehâbî – Mutâ' et-Tarâbîşî, 1981; XXXIV, nşr. Mutâ' et-Tarâbîşî, 1984; XXXV-XXXVI, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1997; XXXVII, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1994; XXXVIII, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1987; XXXIX, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1986; XL, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1987; XLI, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1991; XLII, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1992; XLIII, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1993; XLIV, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1995; XLV, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1996; XLVI [Osman b. Affân], nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1984; XLVII, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1997; LII-LIII [Ömer b. Hattâb], nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1994; LIV, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1996; *es-Siretü'n-nebeviyye*, nşr. Neşât Gazzâvî, I-II, 1984-1991; *Terâcimü'n-nisâ'*, nşr. Sekîne eş-Şehâbî, 1982). Ayrıca Dimaşk Zâhiriyye Kütüphanesi nüshaları ile Kahire, Merakeş ve İstanbul kütüphanelerindeki nüshalar karşılaştırılmış ve ek-sik kısımlar tamamlanarak eserin tıpkı-basımı yapılmıştır (I-XIX, Amman 1407/1987). Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî, kitabın tamamını son altı cildi fihrist ve indeks olmak üzere seksen cilt halinde yayımlamıştır (Beyrut 1415-1421/1995-2001; bu neşrin XXXI-XXXV. ciltleri Ali Şîrî tarafından hazırlanmıştır, Beyrut 1416/1996). Dimaşk'ın coğrafi konumuyla ilgili bölümü Nikita Elisséeef *La description de Damas d'Ibn 'Asâkir* adıyla Fransızca'ya tercüme etmiş (Damas 1959), James F. Lindsay *Târîhu medîne-*

Târîhu medîneti Dimaşk'ın ilk sayfası (Cambridge Üniversitesi Ktp., nr. 184-5)

TÂRİHU MEDİNETİ DIMAŞK

ti Dimaşq ile ilgili bir doktora tezi hazırlamıştır (*Professors, Prophets, and Politicians 'Ali Ibn 'Asâkir's Târîkh Madinat Dimashq*, 1994, Ph. D., University of Wisconsin-Madison).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşq* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Dimaşk 1371/1951, neşreden giriş, I, 28-55; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIII, 76; Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 47; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 309-310; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 558-560; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1328-1329; Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih*, bk. İndeks; Serkîs, *Mu'cem*, I, 182; Brockelmann, *GAL*, I, 403-404; *Suppl.*, I, 566-567; a.mlf., "İbn Asâkir", *İA*, VII, 701-702; N. Elisséef, *Nûr ad-dîn*, Damas 1967, I, 16-18; a.mlf., "İbn 'Asâkir", *EP* (İng.), III, 714; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 468, 475, 603; Müneccid, *Mu'cem*, V, 34-35; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'errihîne'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 38-52; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1979, II, 240-243; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 20, 215, 270, 276, 344; a.mlf., *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 117-118; T. Bianquis, *Damas et la Syrie sous la domination fatimide (359-468/969-1070): Essai d'interprétation de chroniques arabes médiévales*, Damas 1986-89, I-II, tür.yer.; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi -Bir Sosyal Tarih Uygulaması-* (trc. Murtaza Bedir - Fuat Aydın), İstanbul 2004, s. 292-296; J. Gilbert, "Institutionalization of the Ulama in Medieval Damascus", *St.I*, LII (1840), s. 105-134; Wadad al-Qâdi, "Damascene Scholars During the Fatimid Period: An Examination of Ali b. Asâkir's Tarih Madinat Dimashq", *al-Masâq*, VII, Leeds 1994, s. 37-75; Eyüp Baş, "İbn Asâkir ve Tarihü Dimaşk'ı Üzerine", *AÜİFD*, XXXIX (1999), s. 691-706.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

TÂRİHU'S-SİKÂT

(bk. es-SİKÂT).

TÂRİHU'L-ÜMEM ve'L-MÜLÛK

(تاریخ الأمم والملوك)

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin
(ö. 310/923)
umumi tarihe dair eseri.

Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk, Târîhu'r-rusûl ve'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-hulefâ', Aḥbârü'r-rusûl ve'l-mülûk, Târîhu't-Taberî adlarıyla da bilinir. Müellif, tefsirini tamamladığı 290 (903) yılında yazmaya başlayıp 303 (915-16) yılında bitirdiği, kendisine "ebü'l-müerrihîn, şeyhü'l-müerrihîn" unvanlarını kazandıran eserinde yaratılıştan itibaren 22 Zilhicce 302 (8

Temmuz 915) tarihine kadarki olayları anlatır. Taberî, mukaddimede tarihi "belirli bir zamanda ve belirli bir mekândaki insan fiillerini ele alan ilim dalı" şeklinde tarif eder. Ardından haberleri bize ulaşan peygamberlerin, hükümdarların ve halifelerin tarihini, iktidar günlerindeki olayları kısaca yazacağını söyleyerek kitabının konusunu belirler. Müellif, hayatlarına dair bilgi verdiği kişiler hakkında ulaşabildiği haberleri yazmakla yetinmekte, bunlarla ilgili herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Aynı şekilde naklettiği rivayetlerin doğruluğu üzerinde fikir belirtmeksizin sorumluluğu haberleri nakledenlere, bunların kabul edilip edilmemesiyle ilgili kararı da okuyucuya bırakmaktadır. Böylece Taberî, tefsirinin aksine *Târîhu'l-ümem*'de -çok istisnâ durumlar hariç- kendi görüş ve düşüncelerine hemen hiç yer vermemiştir. Ancak naklettiği haberlerin isnad zincirine dikkat etmiş ve bu yönüyle temayüz etmiştir.

Mukaddimeden sonra Hz. Âdem'le eserine başlayan Taberî, Tevrat'taki sıraya göre nebî ve resullerin hayatlarıyla dönemlerindeki olayları anlatır ve haklarındaki Kur'an âyetlerini tefsir eder. Peygamberlerin çağdaşları olan hükümdarlar, İsrâilîoğulları, Hz. İsa'dan sonraki Romalılar, onların Suriye'deki yönetimleri, bilhassa Fars hükümdarları ve Araplar'la münasebetleri, Yemen ve Irak'taki siyasî ve askerî faaliyetleri üzerinde durur. Kâbe'nin Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil tarafından inşası gibi hakkında çok zengin malzeme bulunan konulara genişçe yer verir (*Târîh*, I, 251-271). Taberî bu bölümü kaleme alırken İbn Abbas'tan, bir kısmı yahudi asıllı Abdullah b. Selâm, Vehb b. Münebbih ve Kâ'b el-Ahbâr gibi sahâbî ve tâbiilerden, Tevrat, Talmut ve İncil tercümelerinden, İsrâiliyat'tan, halk arasında yaygın bazı efsanevî haberlerden ve özellikle İbn İshak'tan yararlanmıştır. Fars tarihini yazarken İbnü's-Sâib el-Kelbî ile oğlu Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin eserleri yanında Pehlevîce'den Arapça'ya çevrilen kitaplardan ve bilhassa İbnü'l-Mukaffa'nın eserlerinden faydalanmıştır. Roma ve Bizans imparatorlukları ile Selevkoslar hakkında Suriye hıristiyanlarının tercüme ettiği eserleri esas almıştır. Taberî, Câhiliye devri Arap tarihini ve özellikle eyyâmü'l-Arab'la ilgili olayları kaleme alırken Ubeyd b. Şerîyye, Asmaî, Şa'bî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Heysem b. Adî ve İbn İshak'tan, Yemen tarihi için Vehb b. Münebbih ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'nin eserlerinden yararlanmıştır. Bizans'ın Suriye ve Fi-

listin'deki Gassânîler'le, Sâsânîler'in Irak'taki Hîre emîrleri ve Yemen'deki hâkimiyetleri dolayısıyla Himyerîler'le münasebetlerini Arap tarihini yakından ilgilendirdiği için daha geniş biçimde ele almıştır.

Taberî, Resûlullah'ın hayatını anlatmaya onun doğumuyla başlar (*a.g.e.*, II, 155-166); dedesi Abdülmuttalib'den büyük cediti Adnân'a kadar giden şeceresinde yer alan kişilerin neseplerine ve hayatlarına dair bilgi verir (*a.g.e.*, II, 239 vd.). Hicrete kadar meydana gelen olayları konularına göre sıralayan müellif, 1-302 (622-915) yılları arasını ise kendisinden önce Heysem b. Adî ve Halîfe b. Hayyât'ın yaptığı gibi hicretin her yılına ait olayları ayrı başlıklar altında kaleme almıştır. Her yılın sonunda o yıl vefat eden meşhur kişilerin adını kaydeder; ilim adamlarının, kumandanların, bazı ünlü kişilerin ve bilhassa halifelerin hayatı hakkında genişçe bilgiler verir; valileri, kadıları, zaman zaman bazı üst bürokratları ve o yılın emîr-i haccını zikreder. Taberî, *Târîhu'l-ümem*'in siyer kısmında öncelikle İbn İshak'ın eserinden yararlanmış, Urve b. Zübeyr, Şürahbîl b. Sa'd, Âsım b. Ömer b. Katâde, Zührî ve İbn Sa'd gibi müelliflerin kitaplarından istifade etmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn dönemi gelişmeleri arasında ridde olayları ve fütuhata dair haberlerde Seyf b. Ömer'in rivayetlerine ağırlık vermiş, Vâkıdî, Medâinî ve Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin eserlerinden ıktibaslarda bulunmuştur. Cemel ve Sıffin olayları ve Emevîler hakkında Ebû Mihnef ile Avâne b. Hakem'e, özellikle İbn İshak'ın yalnızca Hz. Peygamber'in siyerine inhisar etmeyen megâzî kısmına ve yine ona nisbet edilen *Târîhu'l-hulefâ'* adlı eserle Vâkıdî, İbn Şebbe ve Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'nin rivayetlerine başvurmuştur. Emevîler'in sonu ve Abbâsîler'in kuruluşuyla ilgili konularda İbn Ebû Hayseme, Medâinî, Ömer b. Râşid, Heysem b. Adî ve diğer tarihçilerin kitaplarından faydalanmıştır. Taberî çağdaşı olan İbn Kuteybe, Belâzürî, Ya'kübî ve Dîneverî gibi tarihçilerin rivayetlerine eserinde hiç yer vermemiştir. Kitapta bazı resmî belgelere, bunlar arasında muahede ve ahidnâme metinlerine, resmî yazışmalara, siyasî ve ilmi muhtevalı mektuplara, hutbelere, karşılıklı konuşmalara, bazı münazaralara ve şiirlere rastlanmaktadır (Taberî tarihinin kaynakları, senedleri ve özellikle İbn Abbas ekolüyle İbn İshak kaynaklı haberlerin önemi için bk. Cevâd Ali, I [1950], s. 200 vd.).

İbn Miskeveyh, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İzzeddin İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Fidâ İbn Ke-